

RÉTI IN NEDERLAND

Symon Algera

Eind jaren vijftig van de vorige eeuw deed ik vakantie-werk op een boerderij in de Gasselternijveenschemond. Daar werd mij verteld dat er vroeger op die boerderij een sterke buitenlandse schaker op bezoek was geweest, zijn naam was Réti. Ik geloofde het niet, in geen enkele biografie kon ik een bevestiging vinden van zijn aanwezigheid in Nederland.

Kortgeleden heb ik dit weer opgepakt en ben een zoektocht begonnen door oude kranten, tijdschriften en clubberichten. Het resultaat was verrassend: Réti was inderdaad in ons land, zelfs meerdere jaren. Hij woonde in Amsterdam en sprak Nederlands. Juist in ons land heeft hij zich ontwikkeld tot een van de meest veelzijdige schakers ooit. Hij was toernooischaker, schaaktrainer, probleemcomponist en blindschaker. Op al die terreinen hoorde hij in zijn Nederlandse periode bij de besten van de wereld. Met zijn analyse van het schaakspel in Nederland legde hij de basis voor de stroming van de 'hypermodernen' die het schaken later een belangrijke wending zouden geven. Ook voor het vaderlandse schaken is hij van grote betekenis geweest, in 1935 werd zijn leerling Max Euwe wereldkampioen. Tot zijn dertigste jaar leidde Réti een betrekkelijk anoniem bestaan. Een uitnodiging uit Nederland zou een keerpunt worden in zijn leven.

De jonge jaren van Richard Réti

Richard Réti wordt op 28 mei 1889 geboren in Hongarije. Op jonge leeftijd is hij geen groot schaak-talent en zeker geen wonderkind.

Hij doorloopt het gymnasium en begint een studie wiskunde aan de Universiteit van Wenen. Daarmee wil het niet erg vlotten en hij is vaker in Café Central te vinden dan op de universiteit.

Café Central in Wenen omstreeks 1910.

Café Central is in die dagen niet alleen een ontmoetingsplaats voor intellectuelen, politici en kunstenaars, maar er wordt ook veel en sterk geschaakt. Het is goed mogelijk dat hij daar Lenin en Trotski heeft ontmoet. Beide revolutionairen zijn stamgasten van Café Central en ook fanatieke schakers. Vrienden uit die tijd noemen Réti extreem verstrooid en vergeetachtig. Tartakower schrijft later, dat als je ergens de aktetas van Richard zag, je zeker wist dat hij daar geweest moest zijn. Met enige jaloezie wordt ook gezegd dat hij veel succes heeft bij de vrouwen.

Vlak voor het afronden van zijn studie breekt de Eerste Wereldoorlog uit en wordt Réti opgeroepen voor militaire dienst. Hij zal geen heldenrol spelen; door zijn zwakke gezondheid mag hij administratief werk doen op een verre veldpost aan de grens met Servië.

De oorlog verloopt desastreuus voor de Hongaren: een groot gedeelte van hun grondgebied gaat verloren, velen verliezen hun paspoort, er heerst honger, bittere armoede en er is geen werk.

Richard pakt zijn wiskundestudie weer op, maar het volgende onheil dient zich aan. Bij een bezoek aan Café Central raakt hij zijn scriptie kwijt. Dat manuscript had hij om onduidelijke redenen altijd bij zich, zonder er een kopie van te hebben. Door deze tegenslag wordt Richard, die dan al bijna dertig jaar oud is, depressief en volgens zijn broer Rudolph denkt hij aan zelfmoord. In deze ellendige omstandigheden ontvangt Réti een uitnodiging uit Nederland.

Drie maanden naar Nederland

Het neutrale Nederland heeft tijdens de Eerste Wereldoorlog één miljoen vooral Belgische vluchtelingen opgenomen. Ook daarna vinden veel oorlogsslachtoffers een gastvrij onthaal in ons land. Zo worden 150.000 ernstig ondervoede Hongaarse kinderen tijdelijk ondergebracht bij Nederlandse pleegouders.

De uitnodiging aan Réti past in dit ruimhartige vluchtelingenbeleid, maar is niet uitsluitend ingegeven door liefdadigheid. De Nederlandse Schaakbond nodigt hem uit om voor drie maanden naar Nederland te komen om het schaken in ons land naar een hoger niveau te tillen. Van Réti wordt verwacht dat hij hier tegen sterke vaderlandse spelers zal schaken en lezingen en trainingen zal geven. In ruil daarvoor zal Nederland zorgen voor onderdak en onderhoud. De man achter de uitnodiging is de welgestelde en kleurrijke Rotterdamse advocaat mr. G.C.A. Oskam. Hij behoort op dat moment tot de sterkste schakers van Nederland, maar is vooral bekend als bestuurder en schakweldoener. Hij onderhoudt warme contacten met veel beroemde schakers zoals Lasker, Capablan-

Een schaakpartijtje in de tuin; Réti (links) – Euwe (rechts), in het midden staat 'Wats' (Schelfhout).

ca, Rubinstein en Aljechin, die allen wel eens bij hem thuis logeerden en waarvoor hij een speciaal praalbed had.

Drie glazen melk

Réti neem de uitnodiging dankbaar aan. Zijn komst wordt in het *Tijdschrift van den Nederlandschen Schaakbond* aangekondigd: "De bekende schaakmeester Richard Réti uit Weenen is voornemens midden Juni of begin Juli ons land te bezoeken. De heer Réti is bereid tot het spelen van ernstige partijen, hetzij tegen één persoon ofwel in consultatie, tot het geven van simultaan- en blindséances, alsook tot het houden in de Duitsche taal van voordrachten over schaaktheorie (openingsleer, het leiden van den aanval, positie spel enz.). Vereenigingen, die den meester in hun midden wenschen te zien, worden

uitgenoodigd, zich spoedig te wenden tot den Bondssecretaris."

Op 20 juni 1919 komt de Hongaar aan in Nederland. In de dagen erna worden er al direct twee blindsimultaanseances georganiseerd bij DD in Den Haag. Het *Tijdschrift* meldt dat er na het beëindigen van de laatste partij geen einde kwam aan het handgeklap. De auteur schrijft verder dat de schaakmeester, die niet rookt en drie glazen melk drinkt, er slecht uitziet, misschien door vermoeidheid en ondervoeding. Réti krijgt een druk programma voorgeschoteld. Hij wordt op zijn tournee door Nederland bijna altijd begeleid door Oskam.

In het *Tijdschrift* doet Oskam verslag van een teamwedstrijd in Rotterdam. Réti heeft zijn partij tegen Schelfhout, schaakjournalist van De Telegraaf, moeten afbreken in een onduidelijke stelling.

Na afloop van de match lopen Réti en Oskam naar diens huis in Rotterdam. Het gesprek gaat alleen maar over de afgebroken partij. Ze komen er niet uit. Réti gaat kennelijke de nacht door met zijn analyse, want 's morgens om zeven uur hoort Oskam getik aan zijn raam. Réti heeft vanuit zijn kamer een briefje met potlood aan een touwtje laten zakken met de tekst: "Lieber Herr Oskam, Ich wünsche Ihnen guten Morgen, Ich teile Ihnen mit dass Ich mein Endspiel gewinne, Ihr Réti." Hij wint de afgebroken partij inderdaad.

Ondertussen trekt Réti door Neder-

land, bezoekt alle grote schaakverenigingen en geeft vele simultaanseances.

Wereldrecord blindsimultaan

Op 6 augustus 1919 staat er een bijzonder evenement op het programma, een aanval op het wereldrecord simultaan blindschaken van Harry Nelson Pillsbury. De Schaakbond die de recordpoging organiseert, geeft zelf weinig ruchtbaarheid aan het festijn, maar de kranten en de internationale pers des te meer.

Het *Haarlems Dagblad* doet uitgebreid verslag. Een paar citaten: "Reeds dadelijk moest de fraaie wijze van openen van den meester bewonderd worden. In de meeste partijen bracht hij dadelijk de paarden in 't gevecht." "Om 11 uur repeteerde Mr Réti, den stand der partijen. Alle aanwezigen stonden verbluft, want zonder fouten noemde hij den stand van al de niet afgewerkte partijen op. Een luid applaus vertolkte die hulde." "Eerst om 2 uur eindigde de seance. 7.5 uur had Mr Reti ingespannen gewerkt."

Het *Tijdschrift* geeft meer details. Er doen vijf spelers mee uit de hoofdklasse, dertien uit de eerste klasse en zes uit de tweede klasse. Réti wint twaalf partijen, negen eindigen in remise en drie gaan verloren. Het wereldrecord van 24 bordes wordt officieel erkend. Eén van de remise-spelers is Jan Hessel Kruit, een sterke regionale schaker. Hij is boer in de de Gasselternijveenschmond en eigenaar van de boerderij waar ik later vakantiewerk zou doen. Ze kenden

elkaar dus en het is goed mogelijk dat Réti hem heeft bezocht op zijn simultaantoeer door Nederland. Kruit is later naamgever geworden van de schaakvereniging van Stads-kanaal.

Blindschaker en schaaktrainer

Réti heeft vanaf zijn vroegste jeugd blindgeschaakt. Zijn vriend Karel Opocenski schrijft in zijn herinneringen aan Réti dat ze vaak blindschaaktoernooitjes in café's speelden, waarbij de speler die als laatste eindigt, de totale rekening moest betalen. Dat treurige lot treft meestal Réti. Hij is volgens Opocensky weliswaar de beste blindspeler, maar hij verdraagt de wijn veel minder goed dan de anderen.

Réti vindt het simultaan blindschaken eigenlijk niet zo interessant en waarschuwt zelfs voor de gevaren. Hij is ook ongelukkig met de kranten die hem beschrijven als een soort illusionist, maar hij doet het vooral omdat er als beroepsschaker het meeste geld mee te verdienen is.

Hij vindt blindschaken echter wel erg nuttig als training voor toernooischakers. In het *Rotterdamsch Schaaknieuws* publiceert hij in 1928 een artikel over zijn trainingsmethoden: 'Hoe ik blind leerde spelen.' Hij schrijft daarin dat zijn eigen speelkracht door blindschaken in zeer korte tijd omhoog is geschooten. De Hongaar vindt ook dat een hoofdklassespeler vrijwel even goed blind moeten kunnen schaken als met bord en stukken.

Eliot Hearst gaat in zijn standaardwerk *Blindfold Chess* uitvoerig in op Réti als blindschaker en noemt hem samen met Aljechin de beste blindschakers die ooit geleefd hebben. Verder schrijft hij dat de trainingsmethode van Réti met blindschaken veel gebruikt werd op de schaak scholen in de voormalige Sovjet Unie.

Analyse van het schaken in Nederland

In de eerste drie maanden van zijn verblijf speelt Réti tegen de sterkste schakers van Nederland, waaronder ook de talentvolle, achttienjarige Max Euwe. Over zijn ervaringen schrijft Réti een artikel in het *Algemeen Handelsblad*, getiteld 'Het schaakspel in Nederland.' De boodschap is hard. De Hongaarse meester schrijft dat Nederland veel begaafde schakers heeft, maar concludeert ook dat geen van hen "op een meestertournooi kan deelnemen met kans op goed resultaat". Hij geeft een scherpe analyse. De Nederlandse schakers baseren zich volgens hem te veel op boekenwijsheid en doen te weinig aan zelfstudie. Hij ziet dat ook in Duitsland en hij wijt dat aan de invloed van de grote leermeester van de Duitse en Nederlandse schakers, dr. Siegbert Tarrasch. Diens dogmatische schaaklessen (zoals "Ein Springer am Rand bringt Kummer und Schand"), zijn volgens Réti weliswaar leerzaam, maar daarmee zijn ze nog niet de enig juiste. Ook is hij het niet met Tarrasch eens, dat men een partij altijd met de d-pion of de e-pion moet openen en in de d4-opening ook altijd de c-pion twee velden moet opspelen. Volgens Réti is het niet verstandig om in de opening het centrum direct met pionnen te bezetten. Hij vindt het beter om het centrum met lichte stukken te controleren. Hierbij horen paarden die snel in het spel worden gebracht en lopers op de lange diagonaal. De beginzetten 1. Pf3 en 2. c4, die

hierbij horen, zullen als 'Réti-opening', waarschijnlijk voor altijd aan hem verbonden blijven.

De opvattingen van Tarrasch hebben volgens Réti op de ontwikkeling van het schaken in Duitsland en Nederland een remmende werking gehad. Dit in tegenstelling tot Wenen waar het creatieve koffiehuis-schaak van Café Central wél veel sterke schakers heeft voortgebracht. Een aantal hen, zoals Tartakower en Nimzowitsch worden later met Réti de vertegenwoordigers van de 'Hypermoderne Schachschule'.

Max Euwe en Richard Réti in het Kurhaus in Scheveningen in 1923.

Met zijn analyse van het Nederlandse schaken heeft Réti de basis gelegd voor de 'hypermodernen', die de schaaktheorie later een nieuwe wending zullen geven.

Beroepsschaker in Amsterdam

Met zijn analyse van het schaakspel in Nederland eindigen ook zijn werkzaamheden in ons land en moet Réti beslissen wat hij gaat doen. Een aantal Nederlandse schakers vraagt hem om te blijven. Dat doet hij ook en daarmee begint zijn leven als beroepsschaker. Réti gaat naar Amsterdam omdat hij inmiddels schaakjournalist bij het *Algemeen Handelsblad* is geworden en ook omdat er bij het Verenigd Amsterdams Schaakgenoot-

schap (VAS), veel sterke schakers spelen, zoals Weenink en Euwe. Euwe heeft grote belangstelling voor de schaakfilosofie van Réti. Ze zien elkaar vaak en spelen veel partijen en oefenmatches. De Nederlandse wereldkampioen heeft later gezegd dat hij twee grote Hongaarse leermeesters heeft gehad: Réti en Maroczy, die in 1920 in Nederland gaat wonen. In de Clubberichten van VAS is terug te vinden dat Réti zich vestigt aan de Haarlemmerdijk. In het financieel jaarverslag over 1919 valt te lezen dat de schaakvereniging 414,15 gulden aan Réti heeft betaald voor geven van simultaanseances (waarvan 297 gulden bijeen wordt gebracht door gulle gevers). Dat is voor die tijd een fors bedrag en na de zaalhuur de hoogste uitgavenpost. Het leven van Réti bestaat vanaf dat moment uit een aaneenschakeling van simultaanseances (vooral blind), matches en toernooien.

Toernooi Gotenburg

In augustus 1920 wordt in Gotenburg het eerste grote schaaktoernooi georganiseerd na de Eerste Wereldoorlog. De organisator is een grote Zweedse bierbrouwer en er zijn forse geldprijzen. Bijna alle topspelers doen mee, behalve Lasker (die toen ook in Nederland woonde) en Capablanca die zich voorbereiden op hun match om het wereldkampioenschap. De Nederlandse Schaakbond doet zijn uiterste best om die match naar Nederland te halen, maar dat lukt niet, het wordt Havana.

Réti en Euwe reizen beiden af naar Zweden. De Hongaar staat ingeschreven voor de hoofdgroep en Euwe voor de B-groep. Als alle deelnemers al in Gotenburg zijn, doet zich een incident voor. Een van de deelnemers aan de hoofdgroep dient op de avond voor het begin van het toernooi een officiële klacht in bij het organisatiecomité.

Deelnemers toernooi Gothenburg 1920: Réti staand derde van links en Tarrasch zittend derde van links.

Hij vindt dat de toelatingseisen voor het grootmeestertoernooi niet streng genoeg zijn en dat Réti en Breyer (een goede vriend van Réti) in de B-groep moeten worden ingedeeld. De schaker die het protest indient is dr. Siegbert Tarrasch.

De organisatie verwerpt het protest en Réti doet mee in de hoofdgroep, die uit veertien deelnemers bestaat. Hij wint het toernooi met een half punt voorsprong op Rubinstein en anderhalf punt op Bogoljubov. Tarrasch wordt vierde en Breyer negende, terwijl Euwe als tweede eindigt in de B-groep.

Réti vestigt met zijn succes in Gotenburg zijn naam als topspeler en voor Euwe is het toernooi in Zweden het begin van zijn schaakcarrière.

Componist van eindspelstudies

Tussen alle simultaanseances en toernooien door besteedt Réti veel tijd aan eindspelstudies. De eindspelcomponist dr. A. Mandler schrijft in zijn herinneringen aan Réti: "Als studie-componist stond Réti onder de grootmeesters op eenzame hoogte. Geen ander heeft zich naast het praktische partijspel zo intens en met zoveel succes met de eindspelstudie bezig gehouden."

De composities van Réti kenmerken zich door weinig stukken en ze zijn vaak erg leerzaam. Dat geldt zeker

voor zijn beroemde probleem dat in 1921 wordt gepubliceerd.

Wit aan zet maakt remise (de oplossing staat bekend als de "Réti manoeuvre").

Kraskras door Europa

Na het toernooi in Gotenburg vertrekt Réti uit Amsterdam en leidt vanaf dat moment een zwervend bestaan. Hij slaapt in hotels, bij vrienden en organisatoren van schaakseances. Uit krantenberichten blijkt dat hij kraskras door Europa trekt, honderden kilometers reist en dan vaak meerdere blindseances binnen één week speelt. Tussendoor is hij vaak in Nederland, volgens zijn broer Rudolph is hij bij elkaar zo enkele jaren in ons land geweest. Als hij in 1922 weer in Nederland is, schrijft het *Haarlems Dagblad* een artikel over hem en meldt daarin dat de meester inmiddels Nederlands spreekt,

The New York International Chess Master's Tournament 1924
 ALANAC HOTEL
 71st Street and Broadway, New York

Opening
 Date 22/III 1924

WHITE Mr. Reti BLACK Mr. Capablanca

White	Black	White	Black
1. sfs	1. sfb	Toll-d J	Anfjzjz
2. bcy	2. bcb	32	
3. g	3. lqz	33	
4. l b2	4. o b	34	
5. g 3	5. b b	35	
6. g e	6. l b 7	36	
7. a d	7. s b 7	37	
8. a d 3	8. e 5	38	
9. s b d 7	9. e 8	39	
10. d e 2	10. g e 8	40	
11. o p a 1	11. g 5	41	
12. a 3	12. u 6	42	
13. s b 5	13. s b 5	43	
14. e 3	14. s b 7	44	
15. d 4	15. l e 9	45	
16. d c 1	16. e d	46	
17. g e 2	17. s b 7	47	
18. d e 2	18. b e d	48	
19. l x d 4	19. d e 4	49	
20. l a g 7	20. b e 3	50	
21. d e 2	21. b e 3	51	
22. l x d 4	22. d e 4	52	
23. l e 1	23. d e 3	53	
24. s e 1	24. d e 3	54	
25. s e 1	25. l e 2	55	
26. l e 2	26. l e 2	56	
27. s e 1	27. s e 1	57	
28. s e 1	28. s e 1	58	
29. s e 1	29. s e 1	59	
30. s e 1	30. s e 1	60	

Notatieformulier van Reti van zijn gewonnen partij tegen Capablanca 1924.

zij het met een sterk accent. In dezelfde krant vertelt Oskam dat Réti bij hem thuis, een oefensessie van 35 partijen blind heeft gespeeld. Dit zegt iets over de plannen van Réti, die later in Sao Paulo een nieuw wereldrecord zal vestigen, maar ook over de huisvesting van Oskam.

De laatste jaren

In 1924 doet Réti mee aan het sterke toernooi in New York en wint daar in een prachtige partij van Capablanca, geheel in de stijl van de 'hypermodernen'. Het is de eerste nederlaag van de Cubaan in acht jaar.

In brieven aan zijn vriend Mandler schrijft hij in 1924 over de verschrikkelijke moeheid die hem voortdurend vergezelt op zijn schaaktournee door de wereld. Hij besluit een brief met "Ik ben verschrikkelijk vermoeid. Mijn kennissen en mijn aanhangers denken

allemaal dat ik toch zo'n heerlijk leven heb als ik op reis ben..."

Als hij in 1925 meedoet aan een toernooi in Moskou, ontmoet hij de beeldschone zeventienjarige dochter van een bekende Russische dichter. Réti, die twintig jaar ouder is, trouwt een jaar later met haar. Volgens Tim Krabbé is mevrouw Réti 45 jaar later nog steeds beeldschoon. Hij ontmoet haar in 1969 in Bladel bij het

Réti-herdenkingstoernooi, dat op initiatief van Euwe wordt georganiseerd ter nagedachtenis aan zijn leermeester.

Op een causerie tijdens dat toernooi vertelt Euwe een huiveringwekkend verhaal, dat Tim Krabbé optekent in *Vrij Nederland*: "Toen Réti in Praag was gaan wonen, wandelde hij op een dag met twee andere personen door een park. In dat park was een zigeunerin. Ze wilde de drie heren de hand lezen. Ze lieten hun handen zien en toen zei ze dat ze de toekomst niet wilde voorspellen. Dat prikkelde de nieuwsgierigheid en de drie wisten de zigeunerin toch tot voorspellingen te bewegen. Ze zei dat een van de heren binnen een maand zou sterven, de tweede binnen een jaar en de derde binnen twee jaar. De eerste stierf inderdaad binnen een maand. Réti was de tweede, hij stierf inderdaad binnen een jaar. De derde is ontzetz-

tend bang geweest, maar hij stierf niet binnen twee jaar. Hij is veel later overleden."

Mandler heeft nog contact met Réti als deze in een ziekenhuis in Praag is opgenomen met roodvonk. Volgens hem maakt Réti zich geen zorgen en werkt zijn geest volkomen normaal. De behandelende geneesheren hebben hem echter verteld dat Réti zijn lichamelijk welzijn ernstig heeft verwaarloosd. Volgens Mandler had Réti eerder medische hulp moeten invoeren, maar hij twijfelt ook aan de deskundigheid van de artsen.

Voordat Réti zich in Praag vestigt, heeft hij ernstig overwogen om in Nederland te gaan wonen. Mandler eindigt zijn memoires aan Réti dan ook met de woorden: "Wellicht zou het allemaal heel anders zijn gelopen als Réti de uitnodiging van zijn Nederlandse vrienden aangenomen had."

Reti overlijdt op 6 juni 1929, slechts veertig jaar oud, en wordt begraven op de Wiener Zentralfriedhof.

Belangrijkste bronnen

Edward Winter, *The Réti Brothers*
 Eliot Hearst, *Blindfold Chess*

Tim Krabbé, *Vrij Nederland* 1969
 A. Mandler, 'De schaakloopbaan van Richard Réti', *Schakend Nederland* 1969

Karel Opocensky, 'Herinneringen aan Richard Réti', *Schakend Nederland* 1969

Algemeen Handelsblad 1919

Réti, *Rotterdams Schaaknieuws* 1928

Haarlems Dagblad 1919-1923

Clubberichten VAS 1919 (met dank aan Rob van Dongen)

Tijdschrift van den Nederlandschen Schaakbond (met dank aan MEC en Evert Jan Straat)

Een verkorte versie van dit verhaal is gepubliceerd in de Nieuwsbrief van het Max Euwe Centrum (juni 2017)